

Central European Traumas: Space That Refuses to Fade

In 2010, Timothy Snyder applied the category of bloodlands to describe Central Europe. He precisely delineated the area that he considered affected by the titular category of “bleeding”—this was an area that corresponded with the pre-partition borders of the First Polish Republic, and one that, in the twentieth century, was marked by a series of traumatic events: starting with pogroms, through various forms of organized genocide, to wars and revolutions. All these events not only led to mass death, but also revealed conflicts that often existed in otherwise tight-knit communities, between people living in the same village or on the same street. Twentieth-century traumas imbued the space of Central Europe with the memory of numerous wounds—so numerous that they often overlapped and were rendered susceptible to open dispute. In this issue of *Porównania*, we wanted to analyze various conflicts, especially their literary expressions, pertaining to recollections and memories that are firmly anchored in specific spaces: cities, regions, borderlands, concentration camps, and places of massacres. Particular attention was devoted to the current transformations of these traumas. Boris Buden described the broadly understood area of Central Europe as a transition zone, a place of global capitalism giving rise to new social divisions and forms of labor and population control, as well as to new historical policies. Therefore, we wanted to combine the traumas of the twentieth century with the trauma of the “Great Change,” the economic

Środkowoeuropejskie traumy – przestrzeń, która nie chce przeminąć

W 2010 roku Timothy Snyder zastosował do opisu przestrzeni Europy Środkowej kategorię skrwawionych ziem. Amerykański historyk dość dokładnie zakreslił obszar, który uznał za dotknięty tytułową kategorią „skrwawienia” – był to teren w zasadzie pokrywający się z przedrozbiovymi granicami I Rzeczypospolitej. W XX wieku te tereny zostały naznaczone ciągiem wydarzeń o charakterze traumatycznym: zaczynając od pogromów, przez różne formy zorganizowanego ludobójstwa, aż po wojny i rewolucje. Wszystkie te wydarzenia doprowadziły do doświadczenia masowej śmierci, ale też ujawniały konflikty – nierzadko między bliskimi sobie osobami, mieszkającymi w tej samej wsi czy przy tej samej ulicy. Dwudziestowieczne traumy naznaczyły zatem przestrzeń Europy Środkowej pamięcią licznych ran – tak licznych, że często na siebie nachodzących, skazanych na otwarty spór. W numerze chcieliśmy przeanalizować różne konflikty, a szczególnie ich literackie artykulacje, toczące się wokół pamięci mocno zakotwiczonej w konkretnych przestrzeniach – miast, regionów, pogranicza, obozów koncentracyjnych, miejsc masakr. Szczególnie wiele uwagi próbowaliśmy poświęcić dzisiejszym przekształceniom tych traum. Boris Buden określił szeroko rozumiany obszar Europy Środkowej jako strefę przejścia – miejsce globalnego kapitalizmu, w którym formują się nowe podziały społeczne oraz formy kontroli pracy i populacji, a zarazem nowych polityk historycznych. Dwudziestowieczne traumy chcieliśmy zatem połączyć także z traumą wielkiej

transformation that socialist societies underwent at the end of the twentieth century.

We were, therefore, interested in the conflicts, competitions, and rivalries of these traumas; how various memory politics take hold of categories in which trauma can be described (e.g. the use of the category of post-memory in a non-Holocaust contexts); the ethics of recognizing various traumas—who has the right to tell their own trauma (traumas of perpetrators of crimes; traumas that have been repressed and ignored for ideological reasons, e.g. traumas of privileged groups who have lost their status and today struggle to have their suffering recognized); trauma retrotopias, which are narratives about past traumas used as a means of constructing the past, as well as various local identities embedded in specific spaces and places; trauma caused from shifting administrative boundaries, which trigger identity disorders of residents/artists; the impact of these events on the literary reception of historical events; and trauma metaphors. We were also interested in how the experience of trauma was discussed in the era of censorship and how Central European artists constructed allegories and symbols of historical experiences and worked through them after the fall of communism.

After 1989, more and more books about the geographical coexistence of historical traumas began to appear in Central European literature (Polish, Czech, Slovak, Ukrainian, Hungarian). Like a magnet, literature began to attract writers of narratives that point to one specific area as a site of wide gamut of traumas. Such writers as Ewa Kuryluk, Anna Janko and Marcin Piliś showed selected Polish spaces as nexus points of various kinds of suffering, particularly emotional and historical. The gradual emergence of the topic of transformation, first in the political sphere and, in recent years, in the energy sector, has given voice to the topic of environmental trauma, which has been neglected and silenced for the longest time. In this way, Snyder's bloodlands turned from a painful but anthropocentric metaphor back into a non-anthropocentric reality, in which nature is seen to have played the role of a slave and in which various attempts were made to strengthen it, while at the same time exposing the failure of anthropocentric thinking.

In this issue, we wanted to show that the problem of bloodlands and contaminated landscapes has, over the years of research, acquired meanings that go beyond the contexts in which these metaphors originated. We were interested in how these metaphors entrench themselves and become concrete along with the spread of rhetoric devices used to portray the Holocaust as well as the emergence of rhetoric giving voice to other genocides, especially the genocide of the Roma. This process would never have occurred had the humanities not broken the philological and hermeneutic barrier of reading texts and not gone

zmiany, transformacji ekonomicznej, jakiej uległy społeczeństwa socjalistyczne pod koniec xx wieku.

Interesowały nas przeto konflikty, konkurencje, rywalizacje traum; przechwytywanie kategorii opisu traumy przez różne polityki pamięci (np. zastosowanie kategorii postpamięci w kontekstach pozaholokaustowych); etyka uznania różnych traum – kto ma prawo do opowiadania własnej traumy (traumy sprawców zbrodni; traumy wyparte i pomijane z powodów ideologicznych – np. traumy grup uprzywilejowanych, które utraciły swój status, a dziś walczą o docenienie swoich cierpień); retrotopie traumy – narracje o przeszłych traumach jako konstruowanie przeszłości, a także różnych tożsamości lokalnych osadzonych w konkretnych przestrzeniach i miejscach; traumy wynikłe z przesuwania się granic administracyjnych skutkujące zaburzeniami tożsamości mieszkańców/twórców; wpływ tych wydarzeń na literacką recepcję wydarzeń historycznych; metafory traumy; sposób mówienia o doświadczeniu traumy w czasach cenzury; jak twórcy środkowoeuropejscy konstruowali alegorie i symbole doświadczeń historycznych i jak przepracowywali je po upadku komunizmu.

Po 1989 roku w literaturze środkowoeuropejskiej (polskiej, czeskiej, słowackiej, ukraińskiej, węgierskiej) zaczęło się ukazywać coraz więcej książek o geograficznym współlistnieniu traum historycznych. Niczym magnes literatura zaczęła przyciągać autorów narracji lokalizujących na jednym, konkretnym terenie cały diapazon traum. Pisarze tacy jak Ewa Kuryluk, Anna Janko czy Marcin Piłis pokazywali wybrane przestrzenie Polski jako splot najróżniejszych cierpień – szczególnie emocjonalnych i historycznych. Stopniowe wyłanianie się tematyki transformacji, najpierw politycznej, a w ostatnich latach energetycznej, dopuściło do głosu temat traum środowiskowych – najdłużej ze wszystkich lekceważony i wyciszany. W ten sposób skrwawione ziemie Snydera z bolesnej, lecz antropocentrycznej metafory stały się na powrót nieantropocentryczną rzeczywistością, w której to przyroda odgrywała rolę niewolnika i ją właśnie starano się różnymi sposobami wzmacniać, pokazując zarazem klęskę myślenia antropocentrycznego.

Chciałyśmy w tym numerze pokazać, że problem skrwawionych ziem i skażonych krajobrazów przez lata badań obrósł znaczeniami przekraczającymi konteksty narodzin tych metafor. Interesował nas proces ich ukonkretniania i ugruntowywania się połączony z rozpowszechnianiem się retoryki Zagłady i dochodzeniem do głosu retoryk innych ludobójstw, szczególnie ludobójstwa Romów. Proces ten nigdy by nie zaistniał, gdyby humanistyka nie próbowała przełamać filologiczno-hermeneutycznej bariery czytania tekstów i nie wyszła w teren. Niektóre z prezentowanych artykułów sięgają wprost do metod

out into the field. Some of the articles here directly utilize field research (such as the articles by Wojciech Browarny and Paweł Tomczok); others draw on geography, architecture, and also photographic documentation (the article by Tomasz Łysak).

The articles gathered in the 34th issue of *Porównania* present various trends in the research on trauma and expand on well-known and extensively analyzed topics while touching on problems that may pose a challenge to contemporary humanities. Among the articles are groups of texts devoted to similar approaches and topics. Lucie Antošíková describes the experience of Czech dissidents and emigrants, victims of the totalitarian regime, forced to exist outside the country. She discusses problems related to the search for an appropriate language that would reflect traumatic experiences with recourse to Daňa Horáková's book *About Pavel*. Anna Janicka also looks at writing strategies by analyzing the text *My Star*, the memoirs of Felicja Raszkin-Nowak, a survivor of the Holocaust. Combining the perspectives of a child and a mature woman, the experience of childhood with the experience of emigration, is possible thanks to the innovative technique chosen by Raszkin-Nowak, which is that of "empathic realism." Kornélia Faragó, who reconstructs the process of manipulating how anti-Hungarian repressions are remembered in the former Yugoslavia, poses questions about the language in which one may express traumatic experiences. She is interested in the political strategy of silence with regard to events that are inconvenient for the authorities, such as genocides, and how public awareness of mass graves is obscured in literature. With policies that inhibit reliable research, literature begins to play a unique role, as it somehow takes on the responsibility of conveying knowledge about the past, and therefore also about the roots and identity of second- and even third-generation people. Tomasz Basiuk examines the functionality of the concept of the 3G generation, which was criticized by Menachem Kaiser, who rejected the vicarious identification with the victims and survivors of the Holocaust in favor of a careful examination of the consequences of historical trauma. Marina Ortrud Hertrampf and Kinga Piotrowiak-Junkiart look at the phenomenon of identity loss and marginalization resulting from the camp experience. Hertrampf describes the phenomenon of treating Porajmos as "another type of genocide." Refusal to acknowledge the Roma and Sinti genocide bears the signs of psychological stigma and rejection, influencing in turn how these experiences have been formulated and expressed. Piotrowiak-Junkiart examines post-war Hungarian literature from the perspective of the political strategy of silence about the Holocaust and its impact on narratives. Tomasz Łysak examines strategies for commemorating people who saved Jews during World War II. Taking into consideration the ambiguity of the various lists of

badań terenowych (jak artykuły Wojciecha Browarnego i Pawła Tomczoka), inne posługują się językami geografii czy architektury, ale też – dokumentacją fotograficzną (artykuł Tomasza Łysaka).

Teksty zebrane w 34 numerze „Porównań” prezentują różne nurty badań nad traumą, poszerzając dobrze znane i obszernie przeanalizowane zagadnienia o problemy, które mogą stanowić wyzwanie dla współczesnej humanistyki. Wśród artykułów wyraźnie zarysowują się grupy tekstów poświęconych podobnym ujęciom i tematom. Lucie Antošíková opisuje doświadczenie czeskich dysydek i emigrantek, ofiar totalitarnego reżimu, zmuszonych do egzystencji poza granicami kraju. Badaczka omawia problemy związane z poszukiwaniem odpowiedniego języka, który miałby oddać traumatyczne doświadczenia na przykładzie książki Daňy Horákovéj *O Pavlovi* (O Pavlu). Anna Janicka również przygląda się strategiom pisarskim, analizując tekst *Moja gwiazda*, wspomnienia Felicji Raszkin-Nowak, ocalonej z Zagłady. Łączenie perspektyw dziecka i dojrzałej kobiety, doświadczenia dzieciństwa z doświadczeniem emigracji, jest możliwe dzięki nowatorskiej technice “empatycznego realizmu”, którą wybrała Raszkin-Nowak. Pytanie o język, jakim można opowiedzieć traumatyczne doświadczenia, stawia także Kornélia Faragó, rekonstruując proces manipulowania pamięcią o antywęgierskich represjach na terenie byłej Jugosławii. Badaczkę interesuje strategia polityki przemilczania niewygodnych dla władzy wydarzeń, m.in. ludobójstw, i zacierania wiedzy o masowych grobach w kontekście literatury. W przypadku polityki, która nie pozwala na prowadzenie rzetelnych badań, literatura zaczyna pełnić wyjątkową rolę, bo niejako bierze na siebie odpowiedzialność za przekazywanie wiedzy o tym, co się wydarzyło, a zatem także o tym, jakie są korzenie i tożsamość przedstawicieli drugiego, a nawet trzeciego pokolenia. Tomasz Basiuk przygląda się funkcjonalności pojęcia pokolenia 3G, które krytykował Menachem Kaiser, postulując odrzucenie zastępczego utożsamiania się z ofiarami i ocalałymi z Zagłady na rzecz uważnego zbadania następstw traumy historycznej. Marina Ortrud Hertrampf i Kinga Piotrowiak-Junkiert przyglądają się zjawisku tożsamościowego osamotnienia i marginalizacji doświadczenia obozu. Hertrampf opisuje zjawisko traktowania Porajmosu jako „innego ludobójstwa”. Takie „nieuznane” doświadczenie ludobójstwa Romów i Sinti miało znamiona psychicznego napiętnowania i odtrącenia, co oddziaływało także na sposób formułowania przekazu o tym, co się przeżyło. Piotrowiak-Junkiert przygląda się literaturze węgierskiej czasów powojennych pod kątem politycznej strategii przemilczania Zagłady i jej wpływu na narracje. Z kolei Tomasz Łysak bada strategię upamiętniania osób ratujących Żydów w czasie II wojny światowej, zwracając uwagę na dwuznaczność sporządzanych list zasłużonych osób

distinguished people, he draws attention to the fact that documenting personal relationships, conducting and recording audiovisual interviews tend to be more convincing. These interests are also related to the treatment of space as an element that plays a very important, perhaps even key role in gaining a fuller understanding of the phenomena that we recognize when examining human fate from the perspective of administrative borders, industrialized spaces or knowledge about “contaminated landscapes.” Ryszard Kupidura analyzes the textual representation of the Polish migration experience, focusing on problems related to the difficult and sometimes impossible process of assimilation in new conditions. The sense of otherness and strangeness provokes questions about identity, which is arbitrarily and definitively determined by “our people.” Paweł Tomczok also asks questions about the possibility of crossing borders and spatial thinking by depicting the history of tensions between nature and industrialization. Modern history is, in fact, a record of a very dynamic relationship between mankind and nature. Sometimes, this difficult co-existence entailed the violent occupation of virgin areas, as well as the loss of devastated space, and sometimes it demonstrated the possibilities and effectiveness of taking over the landscape. Everything that violated the boundaries of nature resulted in the trauma of industrialization. The fact that humans has been present in some place, and especially the legible traces left in spaces once occupied by people, allow us to treat the landscape as complementary to factual knowledge. Wojciech Browarny examines the intangible heritage and traumatic biographies of trees. Analyzing the fate of individual plants and noticing that nature bears traces of the existence of former territories and, consequently, regional identities, can be a starting point for reflecting on how knowledge about the past can be communicated non-verbally.

*Kinga Piotrowiak-Junkiert,
Marta Tomczok*

i bardziej przekonujące rejestrowanie osobistych relacji, przeprowadzanie i nagrywanie wywiadów audiowizualnych. Te zainteresowania mają także związek z traktowaniem przestrzeni jako elementu odgrywającego bardzo ważną, a może nawet kluczową rolę w pełniejszym zrozumieniu zjawisk, które rozpoznajemy, badając ludzkie losy z perspektywy granic administracyjnych, przestrzeni zindustrializowanych czy wiedzy o „skażonych krajobrazach”. Ryszard Kupidura analizuje tekstową reprezentację ukraińskiego doświadczenia migracyjnego, skupiając się na problemach związanych z trudnym, a czasami niemożliwym procesem asymilowania się w nowych warunkach. Poczucie inności i obcości prowokuje do pytań o tożsamość, która jest orzekana przez „swoich” arbitralnie i ostatecznie. Pytania o możliwość przekraczania granic, o myślenie przestrzenią stawia także Paweł Tomczok pokazując dzieje napięć między naturą a industrializacją. Historia czasów nowożytnych jest w istocie zapisem bardzo dynamicznej relacji człowieka z naturą. Czasami ta trudna współobecność oznaczała przemocowe zajmowanie dziewiczych terenów, bywała doświadczeniem utraty przestrzeni zdewastowanej, a niekiedy popisem możliwości i skuteczności zawłaszczania krajobrazu. Wszystko, co naruszało granice natury, skutkowało traumą industrializacyjną. Obecność człowieka w przestrzeni, a zwłaszcza czytanie śladów pozostawionych w przestrzeni niegdyś zagospodarowywanej przez ludzi, pozwala na potraktowanie krajobrazu jako dopełnienia wiedzy faktograficznej. Wojciech Browarny bada niematerialne dziedzictwo – traumatyczne biografie drzew. Analiza losów pojedynczych roślin, dostrzeżenie, że przyroda nosi na sobie ślady istnienia dawnych terytoriów, a co za tym idzie – regionalnych tożsamości, może być punktem wyjścia do refleksji nad sposobami niewerbalnego komunikowania wiedzy o przeszłości.

*Kinga Piotrowiak-Junkiert,
Marta Tomczok*